

Historia Vexillorum

Céhháziok a csongrádi Nagyboldogasszony templomban¹

Csongrádon a 18. század végére, Mária Terézia apostoli magyar királyné országglása idején szilárdult meg Csongrádon egy szűk, ám annál öntudatosabb iparos-kézműves társadalmi réteg. Az első céhalapítási kérelem benyújtására 1775-ben került sor, a folyamodók a csongrádi csizmadiák, takácsok, szabók és szűcsmesterek voltak.² Károlyi Antal támogatását elnyerve, Mária Terézia jóvoltából mindhárom céh kiváltságlevelében részesült. Ebből a korból maradt ránk az a fából készült trónoló Madonna szobor, mely az apostoli magyar királynő arcvonásait őrzi.

Az országban mindenütt azok a mesterségek erősödtek meg először, melyek a helyi lakosság közvetlen igényeihez igazodtak. Míg például Veszprémben a 16. századi céhek a végvári katonaság bőr- (lószerszámok) és fegyverigényét igyekeztek kielégíteni, addig Csongrádon a 18. századi céhek a csizma- és szűrviselés népszerűségét igazolják a jobbgyaraszt lakosság körében.

Mind a „böcsületer”, mind pedig a vagyonosságot figyelembe véve a csizmadia céh vezette a rangsort. Úgy tartották, hogy a csizma nincs alávetve a divat változó szeszélyeinek, így a mesterséget bátor szívvel adhatta tovább apa a fiának: „csizma nélkül nem képzelz magadnak földi nagyságot, légy tehát, s maradj te is csizmadia.”³ A csizmadiákat a szűrösök követték a rangsorban. A *Csongrádi Újság* 1904-ben ekképpen emlékezett meg az egykori céhes szűrszabó mesterségről: „A szűrszabó télen-nyáron dolgozott, mert hiszen a szűr csak annyiban hódolt a divatnak, hogy egyik vagy másik jobban ki volt ’adtateremtettéze’ (díszítve, kivarrrva), de a szűr állandóan kelendő portéka volt, védett nyáron az esőtől s óvott télen a hidegtől is.”⁴ Való igaz, hogy Csongrád társadalmi felépítése a kiegyezésig alig változott, így a hagyományos ruházatra és lábbelire szakosodott mesterek anyagi helyzete a céhszisztem felbomlásáig stabil maradt. Az időbeli elsőbbség mellett ez a viszonylag kiegyensúlyozott piaci helyzet alapozta meg az első céhek öntudatát.

A csizmadiákat, szűcsöket, szabókat és takácsokat a fával és fémmel dolgozó mesterek társulási kérelmei követték. 1815-ben az asztalosoknak a lakatosokkal és kádárokkal, a kovácsoknak pedig a kerékgyártókkal közösen engedélyezték a céhalapítást. Az asztalos, lakatos és kádár céh kisszámú és kevés vagyonnal bíró szervezet volt: számuk 1850-ben mindössze 24 fő, míg ugyanekkor 70 szűcs és 35 szabó működött a városban.⁵

Bár a megye már 1756-ban intézkedni kényszerült a csongrádi hajómalmok megritkítása ügyében, utolsóként (1820) az ácsok, molnárok és faragók folyamodtak céhlevélért. Pár év elteltével a kőműveseket is felvették köreikbe. A népes céh az 1850-es években 60 tagot számlált. A megyei közgyűlés ugyanekkor – a betyárok magas számára való tekintettel – büntetés terhe mellett figyelmeztette a csongrádi molnárokat, hogy senki „gyanús” embert a Tiszán át ne

1 A tanulmány eredeti megjelenési helye: Bogár Judit szerk.: Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon. Lelkiségtörténeti tanulmányok 4. Pázmány Irodalmi Műhely, Pilisicsaba, 2013. 71–79.

2 A csongrádi céhek történetének áttekintését egy munkámban már elvégeztem. A továbbiakban azokra az információkra helyezem a hangsúlyt, melyek a korábbi áttekintésből kimaradtak. V.ö. GYÖNGYÖSSY 2010.

3 *Csongrádi Újság*, 1904. március 13. II. évf. XI. szám, 1. old.

4 *Csongrádi Újság*, 1904. március 13. II. évf. XI. szám, 1. old.

5 POZSÁR 1912. 116.

vigyenek.⁶A 19. század elején ezek a hasznos szakmai társulások különváltak, és a bognárok a kovácsoktól, a lakatosok az asztalosoktól elkülönülve folytatták működésüket.⁷

A frissen artikulushoz jutott céhek első teendői közé tartozott a megfelelő méretű, díszes zászló beszerzése.⁸ Az első csongrádi céhzászlók maradéktalanul elpusztultak; kinézetükről, a választott védőszentről a források hallgatnak. Fennmaradt viszont egy tanulságos eset a 19. század első feléből, mely a céhzászlók elhelyezését övező visszasságokat tárja fel.

Bár működésük példátlanul gazdag volt vallási motívumokban⁹, a céhek alapvetően szakmai érdekvédelmi szervezetekként léteztek, kik – a kor általános lelkiségének megfelelően – szoros kapcsolatban álltak a helyi plébániával és a plébánossal. A céh patrónusának képével ellátott zászlókat jóformán csak a céhtagok temetésén és nagyobb körmenetekben hordozták, állandó helyük a „parochiális templomban” volt. Mátyus János atya Csongrádra érkezése idején, 1802-ben még csak az első céhek zászlói ékeskedtek a Nagyboldogasszony-templom hátsó taktusában.

A céhjelvények kérdése háborítatlan maradt mindaddig, míg az újonnan privilégiumot nyert céhek zászlókészíttetésre nem adták a fejüket. Az „ősi czéhek” – rang- és időbeli elsőbbségük teljes tudatában – azonnal lépéseket tettek a régi és új céhzászlók elkülönítése érdekében. Üveges János céhmester 1823-ban ekképpen vallott a szűcsök elhatározásáról:

„Zászlónkat a Templom hátulsó részéből előre a Sanctuariumba által tétetni kívántam azért, nehogy az újabb Czéhek, mellyek Magoknak articulusokat váltottak, Zászlóikat a miénk eleibe tegyék és ez általl valamely elsőbbséget nyerjenek.”¹⁰

A csizmadiák, szabók és takácsok ugyancsak felkeresték Mátyus János plébánost, aki 10, illetve 20 forintért cserébe hajlandó volt a szentélyben helyet biztosítani a céhjelvényeknek. A szűcsök zászlajáról tudjuk, hogy „a Szanktuáriumban a Szűz Mária Státuája mellett” kapott helyett.¹¹ Szabados Imre céhmester vallomásából értesülünk arról, hogy a csizmadiák a molnárok mellett váltottak zászlóhelyet a szentélyben. A céhmester ugyanakkor nem mulasztotta el jegyzőkönyveztetni, hogy: „az Esperes Úr mondása szerint zászlónknak fizetség nélkül hely nem engedtetett.” Az újonnan varratott zászlók felszentelése, templomban való elhelyezése a tekintetes mesterek 20 forintjába került.

A csongrádi bíró 1823-ban keletkezett panaszleveléből kiderül, hogy a szokatlan alku híre a Károlyi uradalom tisztartójához is eljutott. A kegyúr nyomban megtiltotta a plébános által

⁶ POZSÁR 1912. 114.

⁷ MNL CsML CsL XV51. 263.

⁸ A Mária Terézia királynő által egységesen kibocsájtott céhszabályzatok értelmében a céhek törvényben megszabott kötelességei közé tartozott a saját zászló kiállítása. II. József korában a módosabb céhek 8–10 legény által hordozható céhzászlókat készíttettek, melyek mozgatása, körmeneteken való hordozása életveszélyes művelet volt. A király a századfordulón véget vetett az értelmetlen megalomániának, így a zászlókat már egy-két legény által könnyen hordozható változatban kellett újratervezni. Nem valószínű, hogy a pár tucat iparost magába tömörítő csongrádi céheknek módja lett volna ilyen szokatlan méretű zászló készíttetésére. V.ö. SZÁDECZKY 1913. 227. GERENDÁS 1943. 390–391.

⁹ A csongrádi céhek vallásgyakorlásáról a 19. század második felében a megyei és országos sajtóból értesülünk. A Katholikus Néplap 1862/III. számából kiderül, hogy a farsang utolsó három napján tartott szentségimádáson a céhek felváltva jelentek meg. Hivatkozik rá: DUDÁS 1998. 105.

¹⁰ VPL APriv. Mátyus János, Üveges János vallomása 1823 július 10.

¹¹ VPL APriv. Mátyus János, 1822. július 23.

szabott taksa kifizetését, és a mestereket nyilatkozattételre szólította fel.¹² A céhmesterek az alábbi igazolást állították ki 1824-ben:

„Mi alább írt Czéh Mesterek és közönségessen adgyuk tudtára Mindeneknek, kiket illet, vagy következők illethet e dolog, hogy a mi Czéh-béli Zászlóinknak meg szentelése s' azok helyének a' Templomban való ki mutatása alkalmatosságával, mint öröm napunk ajándékát, mellettünk fáradozó Jó Lelki fő Pásztorunknak, Esperesünknek, Plébánosunknak. Mátyus János Úrnak nem erőszakosan, hanem egyedül, szabad akaratunk szerint lett vigasztalására hogy néki is része lenne örömrünkben, adtuk a következő ajándékainkat, úgy mint A' Szűcsök / kor 10 az az tíz Forintokat. A Takácsok for 20 az az húsz forintokat, Csizmadiák for 20 az az húsz forintokat. Kovácsok = for 10 az az tíz forintokat. Molnárok = for 10 az az tíz forintokat in Valuta adtuk és ajánlottuk. Költ Csongrádon, Szent János Havának 15ik Napján Az 1824ik Esztendőben.”¹³

Az igazolás hitelességét a Szentszéki kivizsgálások megkérdőjelezték. A céhmesterek később azt vallották, hogy a pénzt nem ajándékként ajánlották fel, hanem kialakultak; a plébános ugyanis magasabb helybérleti és szentelési díjat kívánt megszabni.

A rendkívül drága céhjelvények a több évtizedes használat során megkoptak, elszakadtak, így időnként kisebb-nagyobb helyreállításokon estek keresztül. A módosabb céhek a kifakult zászlókat újra cserélték. Csongrádon még a céhrendszer végóráiban is készültek új zászlók. A *Szegedi Híradó* 1865. évi novemberi számában a bodnárak zászlószentelési ünnepéről találunk leírást: „November 26-án, midőn a bodnár céh zászlaját fölszentelték, hét céh egyesült és Sohlya Gyulával élükön faklyás zenével tisztelték meg a derék papot [Alvinczy Ferenc] a betegek vigasztalóját.”¹⁴

Míg a bodnár céhjelvény későbbi sorsáról mit sem tudunk, a csongrádi szűcsök 1870-ben készült zászlaja ma a CsKK Tari László Múzeum gyűjteményét gazdagítja. A restaurálásnak köszönhetően régi pompájában csodálhatjuk meg ezt a különlegesen szép céhemléket, melyen a szűcsök választott védőszentje is felbukkan.¹⁵ A zöld mintás, damasztra festett zászló egyik oldalán a csongrádi Nagyboldogasszony templom fő oltárképét idéző „Mária megkoronázása” jelenet, a másik oldalon a térdeplő szent Imre, a csongrádi szűcs céh feltételezett patrónusa látható. Alatta felirat: „A csongrádi érdemes szűcs céh zászlója. Készült 1870. június 5.-én.” Szent Imre a korban divatos magyaros viseletábrázolás miatt válhatott a szűcsök patrónusává. Az ifjú szent tisztelete Csongrádon nagy múltra tekint vissza: a 20. század elején reálgimnázium, napjainkban cserkészcsapat viseli a nevét. A csongrádi szűcsök erős Madonna-tiszteletét mutatja, hogy a céh sárgarézbé vésett pecsétnyomóján a Szűzanya látható egy barokkos szent korona árnyékában, a gyermek Jézussal és jogarral a kezében. Az ábrázolás a Nagyboldogasszony-templomban található, barokk hordozó Mária-szoborra emlékeztet. Bár az Iparművészeti Múzeumban a takácsok, ácsok és molnárok pecsétnyomója is fennmaradt, egyiken sem fedezhető fel vallásos motívum.

¹² A méltatlankodás alapját valószínűleg az apostoli királyné érvényben lévő rendelete szolgáltatta, mely szerint a céhek zászlóikat a „parochiális templomban” kötelesek elhelyezni.

¹³ VPL APriv. Mátyus János, 1826. d. n.

¹⁴ Dudás 1998. 105.

¹⁵ Leltári száma: CsKK TLM 82. 2. 1.

Alig két esztendővel az új céhzászló felavatása után érvénybe lépett a céhek feloszlását elrendelő törvény (1872). Az 1884-ben foganatosított XVII. törvénycikk ötven szakképesítéshez kötött iparágat határozott meg, melyeket különböző szakosztályokba sorolt. A szakosztályokat településenként egy közös ipartestület hivatott összefogni. Csongrádon az egykori céhes mesterek ellenállása miatt csak hosszas előkészítés után, 1890-ben sikerült felállítani az Ipartestületet. A gyöngye lábakon álló érdekvédelmi szervezet elkezdett harcot folytatott a céhes vagyon és ingóságok leltárba vételéért, a mesterek bizalmáért. Érdektelenség miatt elmaradó gyűlések, vizsgálási gyanúk, balul sikerült bálak fémjelzik a csongrádi Ipartestület első évtizedét. 1891 februárjában a csizmadia mesterek nyíltan kijelentették, hogy az egykori céh „a testületbe vagyonostul beolvadni nem hajlandó”.¹⁶ Az Ipartestület Réti Ferenc ügyvédet kérte fel, hogy sürgesse meg a csizmadiák beolvasztását. A márciusi gyűlés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy időközben már az elnök elé került a szabó, asztalos, lakatos, kádár, szűrszabó, kovács és bognár céhek vagyonleltára.¹⁷

A csongrádi Ipartestület az egykori céheket fém- és ércipar, fa-, ruházati, élelmiszer-, építő-, bőr- és borbélyipari szakosztályokba tömörítette. A szakosztályok elnökeire hárult a feladat, hogy a megszűnt céhek vagyonáról – köztük a templomi zászlókról – „birtokba vétel és további kellő gondozás céljából” jelentést készítsenek.¹⁸ A céhek zászlóit a kiöregedett céhtagok díjtanul, az ipartestületbe lépők pedig bizonyos díj ellenében használhatták a temetéseken.¹⁹ Az egykori céhjelvények elhelyezésével kapcsolatban nem született külön rendelkezés, így azok továbbra is a plébániatemplomban maradtak. Az Ipartestület elnöke az egykori céhes mesterek megnyugtatósára ígéretet tett a zászlók karbantartására, idővel azok kicserélésére. A nagylelkű fogadalom pár évvel később kellemetlen helyzetbe hozta a testület elöljáróságát.

1893. decemberében a Ruhaipari Szakosztály elnöke jelentést tett, miszerint Hegyi Antal plébános „a szabó zászlót a templomba nem engedi tovább ott lenni, mert az már a kitűzött célnak nem felel meg”. A plébános állítása szerint a kifakult régiség csak a templomot csúfítja, így intézkedés hiányában kilátásba helyezte a zászló esetleges eltávolítását. A szakosztályi ülésen elkezdték látni az időt, hogy az Ipartestület elnökét emlékeztessék a céhzászlók gondozására vonatkozó ígéretére. Levelükben a felújítás lehetséges anyagi alapjaként a szabó céh beolvasztásakor lefoglalt 160 forintot, valamint a halálesetek után befolyt zászlóhasználati díjalapot jelölték meg.²⁰

Az elöljáróság válaszában közölte, hogy a zászlóhasználati díjalap nem fedezne egy esetleges felújítást, az Ipartestület általános anyagi helyzete amúgy is bizonytalan. Javasolták, hogy amennyiben a plébános nem tűri tovább a céhjelvényt a templomban, szíveskedjenek a zászlót tokba húzni és egy múzeumnak ajándékozni. A válaszlevellel azzal az ígérettel zárult, hogy az Ipartestület anyagi megerősödése esetén az iparosok egyetlen, közös temetési zászlót fognak készíttetni.²¹

A kérdéses szabó céhzászló szemrevételezésére csak fél évvel később került volna sor, ám a szakosztályi elnök a zászlónak hűlt helyét találta. A harangozó közölte a döbbszent vizitátorral, hogy a zászlót a plébános utasítására betűzelte; bizonyítékként a csupasz farudat és a zászlógömböt

16 MNL CsML CsL IX. 201.a.1.d. 1891. február 22. gyűlés jegyzőkönyve.

17 MNL CsML CsL IX. 201.a.1.d. 1891. március 3. gyűlés jegyzőkönyve.

18 Példaként hozom fel a megszűnése idején nyolc tagot számláló takács céh vagyonleltárát. Az 1892-es leltárba vétel szerint 6 viaszgyertya, 6 sárgaréz gyertyatartó, 1 céhláda, 2 pecsétnyomó, céhtábla, céhtörvénykönyv és 1 templomi zászló volt a csongrádi takácsok tulajdonában. MNL CsML CsL IX. 201.a.1.d. 1892. október 9. gyűlés jegyzőkönyve.

19 Gyertyák használatáért 1 forint, zászlók kiszolgáltatásáért 1 forint, a zászló és gyertya együttes igénybevétele esetén 1 forint 50 krajcárt kellett a pénztárba fizetni. A nem testületi tagok részére a gyertyákat 2 forint ellenében szolgáltatják ki. CSL, IX. 201.a.1.d. 1892. március 6. gyűlés jegyzőkönyve.

20 MNL CsML CsL IX. 201.a.1.d. 1893. december 26. gyűlés jegyzőkönyve.

21 MNL CsML CsL IX. 201.a.1.d. 1894. január 14. gyűlés jegyzőkönyve.

is megmutatta. Király Gergely szakosztályi elnök hazaérkezve pennát ragadott és dörgegelmes levelet írt az Ipartestület előljárói felé: „Az 1894-ik évi rendes közgyűlés e tárgyban döntött, és tudomásunk szerint azt határozta, hogy az említett zászlót nem hajlandó megújítani, hanem a csongrádi Múzeumnak átadná megőrzés végett örök emlékül, az utódok részére. Tehát szakosztályi elnök kérdi az előjáróságot, hogy miért nem hajtotta végre ezen nagygyűlési határozatot és miként egyezett abba, hogy a fölszentelt drága ereklyét oly tényező, ki arra nem illetékes betűzelje. Ha nem volt tudomására, kérdezi, szándékozik e tárgyban méltó elégtételt és kártalanítást a felsőbb hatóságoknál is részünkre venni.”²²

Mivel az információ nem közvetlenül Hegyi Antal plébánostól származott, az ipartestület Király Gergely szakosztályi elnököt bízta meg az ügy részleteinek felderítésével.²³ 1894 és 1895 között újra és újra napirendre került az állítólagosan betűzelt zászló ügye, de mivel Király Gergely még 1895 januárjában sem készült el a jelentéssel, a kérdést keserű szájízzel, elégtétel nélkül vették le a napirendről.²⁴

1903-ban az ipartestületi jegyző jelentésében azt írta, hogy a templomi zászlók „nem a legjobb karban vannak”, így az elhanyagolt céhemlékek felújítását indítványozta. Az elnök a szakosztályi elnököket bízta meg a zászlók állapotának szemrevételezésével, egyben felhatalmazást adott arra vonatkozóan, hogy legjobb belátásuk szerint intézkedjenek.²⁵ A felméréssel párhuzamosan az Ipartestület lépéseket tett régi terve megvalósítása felé; a megmaradt céhemlékek egy jelentős részét a budapesti Iparművészeti Múzeumnak ajándékozták. A múzeumba került csongrádi céhemlékekről 1903-ban képes összefoglaló jelent meg a *Magyar Iparművészet* folyóiratban, Divald Kornél tollából.²⁶ A céhzászlók ekkor még elkerülték a behívótáblák, ládák és iratok sorsát.

Az utolsó, zászlófelújításra tett kísérlet az egykori csizmadia céhmestereknek tulajdonítható. Az elutasítást követően 1907-ben gyűjteni kezdtek a zászló megújítására,²⁷ ám a kezdeményezés – erejét veszítve – feledésbe merült. A templomi céhzászlók, a hajdani büszke, „bötsületes” céhes élet utolsó hírmondói mestereikkel együtt adták át helyüket a történelem színpadán közelgő új időknek.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1943 A szegedi népelet szakrális gyökerei. *Regnum – Egyháztörténeti Évkönyv* 1942/43. V. kötet, Stephaneum kiadó, Budapest, 51–69.

1944 *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből.* Szeged.

BARNA Gábor

2009 *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv. Mezey-énekek.* Devotio Hungarorum 12. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

22 MNL CsML CsL IX 201.a.1.d. 1894. június 17. gyűlés jegyzőkönyve.

23 MNL CsML CsL IX 201.a.1.d. 1894. július 8. gyűlés jegyzőkönyve.

24 MNL CsML CsL IX 201.a.1.d. 1895. január 13. gyűlés jegyzőkönyve.

25 MNL CsML CsL, IX 201.a.1.d. 1903. szeptember 8. gyűlés jegyzőkönyve.

26 DIVALD 1903. 135.

27 MNL CsML CsL, IX 201.a.1.d. 1905. november 9. gyűlés jegyzőkönyve.

BARTÓCZ József

2000 *A magyarországi kovácscéhekről*. Pápa.

DIVÁLD Kornél

1903 Csongrádi céhemlékek. *Magyar Iparművészet* VI. évf. 3. szám.

DUDÁS Lajos

1982 Az iparoktatás kezdete Csongrádon. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1982*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 312–328.

1998 Adatok a Római Katolikus Egyház 19. századi Csongrádi működéséről. In. GEORGIÁDES Ildikó – SEBESTYÉN István szerk.: *Oppidum Csongrád 1998*. Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 99–120.

1999/a A Római Katolikus Egyház megerősödése Csongrádon a 18. században In. GEORGIÁDES Ildikó – SEBESTYÉN István szerk.: *Oppidum Csongrád 1999*. Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 7–27.

1999/b *Régi csongrádi újságok*. Cikksorozat a Csongrád c. lap 1988–1989. évfolyamaiból. Utánnnyomás. Csongrád.

EPERJESSY Géza

1967 *Mezővárosi és falusi céhek a Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848)*. Akadémiai kiadó, Budapest.

ERDÉLYI Péter

1998 Csongrád város rövid történetje. *Múzeumi Füzetek, Csongrád* 1. Tari László Múzeum, Csongrád, 3–18.

GERENDÁS Ernő

1942 A céhek és a vallásos élet. *Regnum* 1942/43. 371–199.

GÓG Mihály

1984 A méltóságos nagykárolyi gróf Károlyi család tulajdonát képező csongrádi uradalom leírása. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1984*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 128–163.

GYOVAI B. Lajos

1989 Szentek szobrai és keresztek. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1989*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 183–196.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

2010/a Céhek és vallásos társulatok Csongrádon a 18–19. században. In. MÓD László-SIMON András szerk.: *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. Gál Ferenc Hittudományi Főiskola, Gerhardus Kiadó, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 429–438.

2010/b „Adom végbúcsúzásom, a legutolsó szólásom...” *Knapek Dezső halotti búcsúztatói, Csanytelek*. Devotio Hungarorum 15. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

2014 *Plébánia és társadalom. A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 48; A Vallási Kultúrákutató Könyvei 16. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.

KUBINYI András

1999 Vallásos társulatok a késő-középkori magyarországi városokban. In. *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. METEM könyvek 22. Budapest 341–352.

KRUZSLICZ István

1988 Csongrád első kataszteri felmérése. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1988*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 35–46.

POZSÁR István

1912 *A Csongrád megyei céhek története*. Bozó és Justin kiadása, Csongrád.

SEBESTYÉN István

2002 *Csongrád a XXI. század küszöbén*. Ceva kiadó, Budapest.

SZÁDECZKY Lajos

1913 *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon okirattárral (1307–1848). Céhek lajstroma, a czéhirodalom és az ipartörténet könyvészete I–II*. Rauschburg Gusztáv könyvkereskedése, Budapest.

SZÜCS Jenő

1955 *Városok és kézművesség a 15. századi Magyarországon*. Budapest.

TARI László

1981 Adatok Csongrád mezőváros céheinek történetéhez. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1981*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 105–148.

1982 A céhek föloszlatása Csongrádon. In. BÁLINT Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád Város történetéből 1982*. Csongrád Városi Tanács, Csongrád, 294–306.

TEKULICS Sándor

1890 *A csongrádi ipartestület alapszabályai*. Szilber Jánosné nyomdája, Csongrád.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád Megyei Levéltár, Csongrádi Levéltár – MNL CsML CsL
XV51. Iratmásolatok gyűjteménye a 18–20. századig
IX 201.a.1.d. Ipartestületi jegyzőkönyvek

Nagyboldogasszony Plébániahivatal Irattár, Csongrád – NPI

Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Csongrád– CsKK TLM

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár – VPL

Acta Parochiarum, Csongrád – APar. Cs.

Acta Privatorum – APriv.